

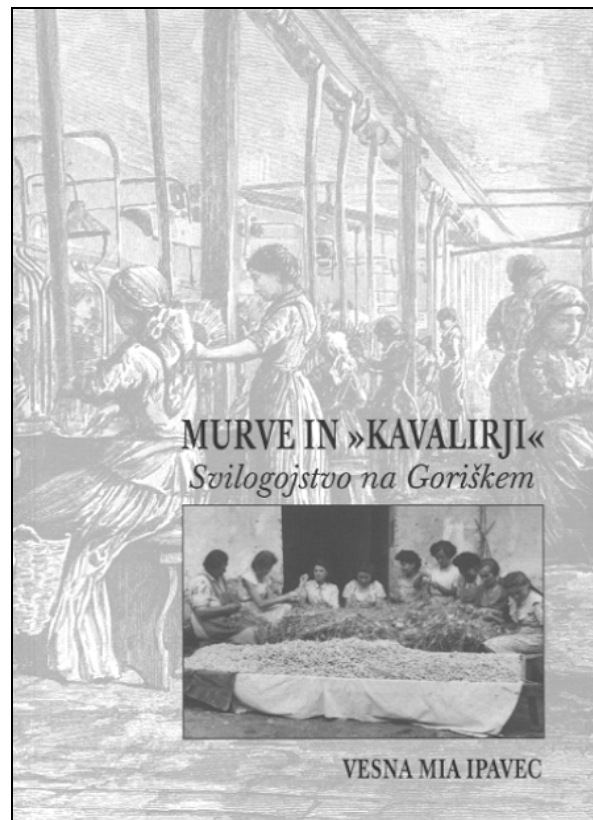
stema, ko je bila tudi univerza bolj na udaru politike, do nekoliko bolj sproščene politične in družbene scene v petdesetih letih, ki pa jo je še vedno okvirjal primež enopartijskega režima. Toda ekskurzije ali študije študentov, tudi na Zahod, v tem času niso nikakršna posebnost več. Bolj pozoren bralec bo ob primerjavi treh zbornikov fotografskih dokumentov zaznal tudi politično ozadje časa, ko so le-ti nastajali. Medtem ko je prvega iz leta še izdala Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, je bila pri tokratnem izdajatelju "zgolj" Univerza v Ljubljani. Tisti izpred dobrih dveh desetletij naj bi izšel v počastitev 50-letnice ustanovitve Komunistične partije Slovenije (kar je bila v tistih letih običajno bolj floskula, ki naj bi pripomogla do višje subvencije), tokratni zbornik pa posebnega namena častiti nekoga (razen univerze in njenega dela samega) ni pokazal. Slika Josipa Broza Tita je bila v začetku obvezen del uvodnih slavlilnih strani, tokrat Titovo sliko lahko najdemo šele po skrbnem iskanju na dokumentarnem posnetku univerzitetnih prostorov obdobja izpred več kot pol stoletja. Novost pa je navsezadnje tudi ta, da je, kot je bilo že omenjeno, namesto rektorja predgovor prvič prispevala rektorica.

Brskanje po fotografskem zborniku o ljubljanski univerzi in njenih študentih v prvih petnajstih letih po 2. svetovni vojni je privlačno, a tudi poučno. Verjetno se bodo vsakemu, ki je šel v svojem življenju skozi študentsko dobo in okusil slasti in tegobe študentskega življenja, utrnili spomini na leta svojega študija, ne glede na to, za katero obdobje je šlo. Avtorjem zbornika bi lahko svetovali le to, naj čim prej nadaljujejo z zastavljenim projektom in se na podoben način lotijo še kasnejših obdobj, ko bo slikovnega gradiva neprimerno več, a bo hkrati naraslo tudi število odprtih vprašanj, kako vse to na jasen in prijazen način dokumentirati. Vsem tistim pa, ki so študentska leta preživljali v času, ujetem v tretji del fotografskega zbornika, a se v zborniku na najdejo in menijo, da bi bilo možno prikazano razširiti in pokazati več, pa naj bo brskanje po zborniku poziv, da gradivo, ki ga imajo morda shranjenega doma, posredujejo Arhivsko-muzejski službi Univerze v Ljubljani za obogatitev njihove zbirke. Tako bo eventualno še neznano in doslej nedostopno gradivo varno spravljeno in arhivirano ter tako dostopno tudi za bodoče rodove in podobne bodoče publikacije.

Aleš Gabrič

Vesna Mia Ipavec: Murve in "kavalirji". Svilogojstvo na Goriškem. Nova Gorica–Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008, 171 str.

Etnologinja in kulturna antropologinja Vesna Mia Ipavec se je že v času podiplomskega študija posvetila raziskavi vzpona in padca gospodarske panoge, ki je spremenila podobo kulturne krajine goriškega prostora ter hkrati ekonomsko in kulturno posegla v način življenja goriškega prebivalstva od njenih začetkov pa vse do zatona svilogojstva, ki je svoje zadnje vzdihljaje beležil po koncu 2. svetovne vojne. Pričujoča monografija – nekoliko spremenjeno in dopolnjeno magistrsko delo – poseže v vrzel raziskovanja gospodarskih panog, ki so se v preteklosti razvijale na tleh zgodovinske dežele Goriško-Gradiške.

Svilogojstvo je bilo v različnih časovnih obdobjih zaslediti tudi ponekod na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. Vendar je imela panoga zaradi ugodne klime in drugih pogojev na Goriškem posebno mesto. Svilogojstvo se je na Goriško razširilo iz Beneške republike sredi 16. stoletja, v 17. stoletju so murvina drevesa zasajali v ravninskem delu zahodno od Soče, kasneje tudi v gričevnatem svetu Goriške. 18. stoletje pa je že pomenilo vzpon svilogojske panoge ter definiralo omenjen čas kot "zlato stoletje

svile". V deželi je bilo posajenih skoraj 100.000 murv. Visoka cena, ki so jo svileni izdelki in polizdelki tedaj na trgu dosegali tudi zavoljo avstrijske merkantilistične politike, je ponovno spodbudila tudi prebivalstvo višjih leg Goriške ter drugih slovenskih dežel avstro-ogrske monarhije k zasajanju murvinih dreves in gojenju sviloprejk.

Svilogojstvo je bilo pravzaprav ves čas vezano na konkurenčnost, hkrati pa odvisno tudi od vsakokratne družbeno-politične klime, vojaških spopadov, ki so pustošili po deželi (2. avstrijsko-beneška vojna, francoske in obe svetovni vojni) ter bolezní sviloprejk (najhujša bolezen sviloprejk je k nam prišla z juga Francije), ki so korenito vplivale na panogo. Izrazito pa je cena in s tem proizvodnja padla v času med obema svetovnima vojnama, ko je Japonska prevzela primat na svilogojskem trgu.

V drugi polovici 19. stoletja je bolezen sviloprejk dokončno zatrla vse večje poskuse svilogojstva v preostalih slovenskih deželah, panoga se je tako omejila na deželo Goriško-Gradiško. Tedaj se je poskušalo rešiti tradicionalno, rumeno vrsto sviloprejk, po nasvetih kmetijskih družb pa so se v izogib hudih izgub nekateri posamezniki oprijeli reje novih vrst vzhodnoazijskih prelcev, ki so bili trpežnejši in so za krmo potrebovali listje ajlanta in drugih listavcev (mdr. hrast, javor). Raziskave svilogojstva so se lotevali tudi na številnih inštitutih, ki so se prav v namen ohranitve in preprečevanja bolezni ustanavljali tudi na Goriškem. Prav leta 1869 v Gorici ustanovljeni Inštitut za raziskavo sviloprejk velja hkrati za prvo znanstveno kmetijsko ustanovo na Slovenskem ter prvo ustanovo te vrste v svetovnem merilu. Kasneje mu sledijo podobni inštituti v Padovi, Tridentu in drugod po Evropi. Ob koncu 19. stoletja je svilogojstvo v deželi Goriško-Gradiški ponovno predstavljalo enega glavnih virov dohodka, njeno število proizvodnje svilenih zapredkov – kokonov pa je bilo takoj za Južno Tirolsko.

Svilogojstvo je bilo v domeni redkih plemičev, nekaterih meščanov, največji del gojenja sviloprejk pa je prevzemalo kmečko prebivalstvo, ki mu je panoga predstavljala pomemben dopolnilni dohodek oz. enega osnovnih letnih dohodkov. Vendar ne več dolgo. Ugodne cene vina in sadja na prehodu 19. v 20. stoletje so začele izpodrivati ukvarjanje s svilogojstvom. Marsikateri murvin nasad je bil zamenjan z vinogradi oz. sadovnjaki. Cena svile na trgu je močno padala tudi zaradi uvoza iz vzhodnoazijskih dežel. Kasnejše soško bojišče 1. svetovne vojne pa je Goriški zadalo hud udarec tudi v gospodarskem smislu. Kljub temu, da je nova država Italija spodbujala k ponovni gojitvi sviloprejk, se goriško svilogojstvo ni vrnilo v predvojno stanje, kot se je to zgodilo v Furlaniji in na Južnem Tirolskem. Svilogojstvo je postalo v veliki meri domena Furlanov. Leta 1929 je tudi svilogojstvo zapadlo v krizo, ki je trajala vse do srede tridesetih let. Vodstvo svetovne

proizvodnje svile je postopoma prevzela Japonska, ki je takoj po 2. svetovni vojni tudi presenetila z optimizacijo proizvodnje (gojenje kokonov, ki so dajali med dva in tri tisoč metrov svilene niti, kar je desetkrat več od dolžine niti, ki so jo odvijali pri tradicionalni sviloprejk v Evropi), kar je vplivalo na dokončno opuščanje murvinih nasadov tudi na Goriškem, kjer so le redki svilogojci pobirali svilen pridelek še vse tja do šestdesetih let 20. stoletja.

Poskus jugoslovanske oblasti, da bi po 2. svetovni vojni ponovno obudili gojenje sviloprejk v goriškem območju, ni zaživel v predvojni obliki. Leta 1948 je bila ustanovljena Svilogojna postaja, ki je imela nalogo ponovne obuditve gojenja sviloprejk v Primorju. Panoga je kljub temu sredi šestdesetih let 20. stoletja popolnoma izumrla. V Furlaniji pa se je v nekoliko skromnejši obliki ohranila, z redkimi izjemami v gojenju vse do današnjih dni.

Avtorica posebno pozornost namenja obravnavi svilogojskih postopkov, ob koncu knjige pa je dodan še slovar svilogojskih izrazov, tudi tistih besed, ki so z izginjajočo kulturo gojenja sviloprejk izginile iz vsakodnevnega besednjaka.

Knjiga spregovori še o zadnji generaciji, ki je svilogojstvo doživela in živila, saj je gojenje sviloprejk oz. "kavalirjev", kot jih je v narečju poimenovalo goriško prebivalstvo, spremenilo način bivanja celotni družini, ki je bila ob koncu sezone, preden so se sviloprejk zabubile in potrebovale murvine liste noč in dan, že pošteno utrujena. Gojenje in nadzor sviloprejk sta bila običajno v domeni žensk, moški so ponavadi pripravili opremo in skrbeli za zadostno in primerno krmo, otroci pa so opravljali predvsem lažja fizična dela, nabirali liste, čistili gojišča. Velike družine in medsebojna pomoč so ustvarili ugodne okoliščine za obstoj svilogojstva. Knjiga se v tem delu prepleta z dragocenimi terenskimi raziskavami ostankov, spomina in dediščine, ki jo je svilogojstvo pustilo v najstarejši še živeči generaciji Primorcev. Spomin je v nekaterih vaseh še zelo živ, ponekod pa je avtorica beležila še komaj zaznavne ostanke nekoč tako pomembne gospodarske dejavnosti, o kateri danes pričajo le še preostala murvina drevesa. Bogata slikovna oprema monografije lahko nagovori bralca, ki se morda dnevno zapelje mimo ali pa obhodi murvino drevo, da lahko sleherna zadeva, čeprav je nekoč bogatila goriško bivalno kulturo in prostor z novimi znanji, ostane zgolj nema (neslišna) zapuščina časa.

Knjiga ravno zato odpira številna vprašanja tako stroki kot širši goriški, morda celo slovenski javnosti, saj hkrati ponuja rezultat obsežne raziskave kot gradivo, ki lahko vsebinsko obogati etnološko ponudbo goriškega prostora. Zbran material in raziskava, ki je najprej potekala pod okriljem Goriškega muzeja, bila nato vključena v magistrski študij na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, v

monografijo pa se je delo zaključilo na Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici, kjer je etnologinja mag. Vesna Mia Ipavec tudi zaposlena, tako nedvomno ponuja podlago za pripravo stalne muzejske zbirke o svilgojstvu na Goriškem najmanj po vzoru obujanja tradicije aleksandrink (med stroko in društvenim delovanjem). Tu pa mora priskočiti na pomoč tudi (kulturna) politika, ki ji je potrebno predstaviti smiselnost ohranjanja ter razumevanje nekega načina življenja, ki ga v tako veliki meri ni bila deležna nobena druga slovenska dežela. Ali kot je avtorica sama napisala, bo morda pričujoče ovrednotenje murve z vidika kulture in načina življenja goriškega prebivalstva spodbudilo javni diskurz, ki bo zaznal željo in potrebo po zavarovanju še ohranjenih murvinih dreves oz. spodbudil raziskave na genetskem materialu preostalih murvinih sort na Slovenskem ali celo spodbudil muzealce, da bi prepoznali pomen te monokulture, ki si zagotovo zasluži trajnejši zapis v čas.

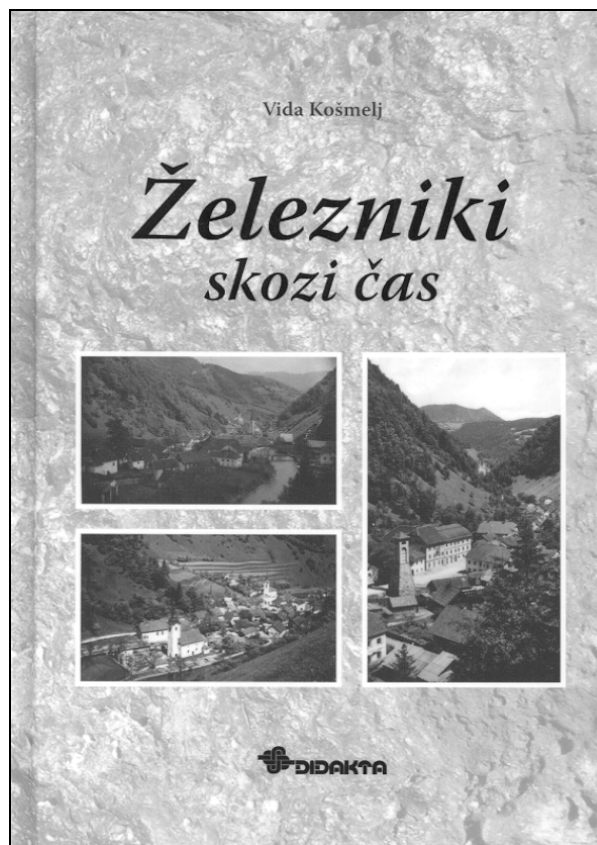
Petra Kolenc

Vida Košmelj-Beravs: *Železniki skozi čas*. Radovljica : založba Didakta, 2007, 332 str.

Monografija zdravnice v pokoju dr. Vide Košmelj-Beravs *Železniki skozi čas* je zanimiva pripoved o preteklosti avtoričinega rodnega kraja. Hvalevredna odločitev Vide Košmelj-Beravs, da zbere pisno gradivo o zgodovini Železnikov in okolice, obvaruje pred pozabo ustno izročilo, ki se je donekdavna ohranjalo iz roda v rod, in ga podkrepi z lastnim doživljanjem oziroma spominskimi zapisi, je botrovala zgoščeno zasnovanemu delu, po katerem bodo z veseljem posegali tako današnji prebivalci Železnikov kot preučevalci domače krajevine, socialne, kulturne, politične zgodovine, etnologije in drugih ved.

Železniki se ponašajo z bogato zgodovino. V 13. stoletju naj bi se tu naselili Furlani in beneški Slovenci, kraj se prvič omenja leta 1348, leta 1575 je postal trg, leta 2006 pa je skupaj z vasjo Česnjica dobil status mesta. Železarskega, rudarskega in kovaškega središča, ki je bilo nekoč pomemben vir dohodkov posvetnih in cerkvenih oblastnikov, siloviti zgodovinski premiki niso pustili ob strani. Gospodarskim in političnim spremembam, ki jih je doživljal svet, se tudi Železnikarji in Železnikarce niso mogli izogniti (vzpon kraja, stagnacija in zamiranje železarskih dejavnosti, luteranstvo in protireformacija, Turki, francoska zasedba, narodni in politični boji, izseljevanje, vojne ...).

Vida Košmelj-Beravs je kroniko o preteklosti Železnikov zasnovala kot nadaljevanje zgodovinskih in domoznanskih prizadevanj dr. Antona Globočnika in drugih preučevalcev, zato je osrednjo pozornost posvetila razmeram in dogodkom v drugi polovici 19. stoletja in 20. stoletju.

Knjiga vsebuje podroben vpogled v posestno zgodovino Železnikov. Popisom hiš in navedbam hišnih posestnikov ter stanovalcev je avtorica pridružila tudi podatke o nekdanjih fužinarskih, obrtnih in drugih gospodarskih dejavnostih. Dotaknila se je življenjskih usod premožnih fužinarjev in revnih prebivalcev Železnikov, osvetlila je njihov vsakodnevni utrip, družinske korenine, posamezne priimke in družinska imena, opozorila je na pomembne rojake in rodbine ter na dejstvo, da je kraj premogel sorazmerno veliko število študentov in izobražencev. Posvetila se je tudi narečnim posebnostim in fiziognomiji domačinov, njihovim običajem in prehrani. Opisi vsakdanjih opravil nekdanjih prebivalcev Železnikov, njihovega družinskega kroga, preživljanja prostega časa, zabav in otroških iger, iger na srečo, vraževerja, posluha za humor, oblačilne kulture in narodne noše spadajo v sklop raziskav vsakdanjega življenja, ki bodo zagotovo pritegnili pozornost etnologov. Poglavja o ljudski medicini, kugi in drugih boleznih ter podroben pregled zdravnikov in zdravstvene oskrbe so imenitno podkrepljena z zdravniškim znanjem in poklicno potjo Vide Košmelj-Beravs.